

oslabení vědomí sounáležitosti a solidarity slovanské. Méně však je známo, že i přes tyto krajně nepříznivé podmínky byla v Polsku také v kritické době po zániku polské samostatnosti řada slovanofilů, že se zde pěstovalo romantické slovanovědění, vybujelé z humanisticko-barokních postupů, a zakládaly tajné lóže a spolky s programem sblížení nebo přímo sjednocení Slovanstva. Wollman to doložil a ilustroval řadou zajímavých faktů.

Nejrozsáhlejší část knihy je věnována obrození v českých zemích a na Slovensku. Je to nejen proto, že autor české a slovenské poměry nejzevrubněji zná, nýbrž především proto, že československá oblast se v době obrození „stala středem slovanství a toho, čemu se pak dávalo jméno slovanské vzájemnosti se vši neurčitosti obsahu tohoto výrazu“ (str. 134). Znamenité jsou zde zvláště partie o osvětění a obrození na Slovensku, v nichž se plně uplatnila autorova dokonalá znalost slovenských poměrů a slovenské mentality, získaná z vlastního názoru za dlouholetého působení v hlavním městě Slovenska. Této znalosti i výsledků nejnovějších badatelských prací slovenských, českých, polských, maďarských i vlastních využívá Wollman k pronikavému osvětlení složitých slovenských kulturních poměrů v době konstituování slovenského národa a vytváření slovenského spisovného jazyka, při čemž přichází namnoze k novým závěrům. Na základě bohatého faktického materiálu koriguje např. značně rozšířený názor o velké pokrokovosti Bernoláka a bernolákovců, upozorňuje na vážné rozpory a názorové rozdíly uvnitř Bernolákovy skupiny samé a zdůrazňuje, že bernolákovci jsou v podstatě „exponenty feudální stavovské vrstvičky, která brzdila vývoj“ a že teprve generace štúrovců „náleží už k nastupující buržoazii slovenské a je jejím výrazem kulturním“ (str. 155). Shodně s Jánem Stanislavem podtrhuje však Wollman slovenské základy Bernolákovy kulturní akce.

Na české a slovenské obrození navazuje obšírná kapitola o ilyrismu, v níž Wollman vyvrací vžitý, ale nesprávný názor, že ilyrismus vzniká z kollarismu a že Kollár je tedy téměř iniciátorem celého ilyrského hnutí. Snahy o spojení charvátských zemí, z nichž vyrůstá ilyrismus, jsou doloženy již ze 16. století.

Soupis převážně nové a nejnovější literatury obsahuje přes 550 položek a je sám o sobě cennou příručkou pro každého slavistu. Doplněn o bibliografii starších prací z autorovy *Slovesnosti Slovanů* (1928) a *Methodologie* (1936), dále z Weingartovy *Slovenské vzájemnosti* (1926) a z Bidlových *Dějin Slovanstva* (1928), dá v podstatě úplný přehled všech významnějších prací o slovanství a Slovanstvu.

Wollmanova kniha, napsaná jako autorův příspěvek k IV. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě v září 1958, je publikace v současné literárněvědné slavistice ojedinělá jak tematikou, tak šíří záběru, zahrnujícího celé Slovanstvo. Bohatší materiálu, hluboké proniknutí do svízelné a složité problematiky, snaha o nekompromisně vědecký přístup k věci i za cenu rozmetání některých už vžitých falešných představ, dále historický přehled úlohy slovanství v dějinách Slovanstva od počátků slovenské vzdělanosti a široce založená bibliografie činí z ní nepostradatelnou rukověť pro každého, kdo se zabývá slovanskými literaturami nebo dějinami.

Jiří Krystýnek

Zdeněk Nejedlý, Teréza Nováková. (Vydal Československý spisovatel, Praha 1958, 79 stran.)

„Uvádí se mnoho našich spisovatelek, než dojde na jméno Terézy Novákové. A přece jest to spisovatelka, nad níž aktuálnější dnes není mezi všemi českými spisovatelkami od dob Boženy Němcové.“ Tato slova Zdeňka Nejedlého, napsaná už v r. 1922 ve Varu, nepozbyla na své pravdivosti dodnes, leč zůstala až dosud nevyslyšenou výzvou k řádnému zhodnocení spisovatelčiny osobnosti a díla.

Přijímání umělecké tvorby T. Novákové od soudobé literární kritiky nepatřilo k nejmenším ranám, kterých se spisovatelce dostalo za jejího života až v příliš štědré míře. Její dílo v komplikovaném uměleckém a ideovém kvasu své doby bylo většinou přezíráno, často velmi ostře napadáno, takže Nováková, zraňovaná neustále nepochopením, ba leckde přímo urážkami, chtěla literární tvorby zcela zanechat. Uznalé nebo dokonce pochvalné hlasy o jejich pracích (např. J. Kamper v *Politik*, Kr. Nevšimalová v *Ženských listech*, K. Sezima v *Lumíru*) byly výjimkou.

Dílo Novákové nebylo plně doceňováno ani po její smrti (je zajímavé, že např. B. Václavěk je nepojal do České literatury XX. století, což mu právem vytkl Šalda), ale přece jen se dočkalo spravedlivějšího ohodnocení (F. X. Šalda, Zdeněk Nejedlý, A. Novák aj.), i když jen ve studiích, které se obírají pouze dílčí problematikou autorčiny osobnosti a tvorby. Ani těch však není — vzhledem k závažnosti spisovatelčina díla — příliš mnoho; konečně sama bilance jubilejního roku 1953 názorně ukazuje, jak zjev Novákové stojí stále v ústraní pozornosti naší literární historie. Proto vítáme, že vychází první monografické zpracování

této spisovatelky z pera Zd. Nejedlého, který k tomuto úkolu vybízeli odborníky už téměř před čtyřiceti lety.

Práce Nejedlého je toliko první částí monografie — podává pouze životopis Novákové až do jejího sňatku v r. 1876. V úvodu zdůvodňuje autor podrobně volbu thematic, zmiňuje se o svém vztahu k spisovatelce, obsáhle vykládá cíl a pracovní metodou své práce. Svě výklady autor rozčlenil do čtyř kapitol. V první a druhé (Rod, Dětství) seznamuje čtenáře s rodinou Deuschovou a Lanhausovou a sleduje školní léta T. Novákové v ústavě Fr. Sv. Amerlingové, při čemž si všímá především těch momentů, které měly vliv na utváření povahy, duševního obzoru i názorového světa mladé Terézy. Třetí kapitola (Ve víru) zřetelně ukazuje, jak veřejný český ruch v šedesátých letech dává konkrétní náplň vášnivým, ale málo určitým touhám budoucí spisovatelky a jak definitivně upevňuje její češtví. To vše vede Novákovou k hledání životních vzorů, k prohloubenému zájmu o literaturu a konečně i k prvním pokusům literárním. Čtvrtá kapitola (Láska) sleduje první krůčky Novákové do společenského života, historii jejího milostného vztahu k Josefu Novákovi, dovršeného po určitých krizích sňatkem.

Dílo Nejedlého je v naší odborné literatuře prvním celistvým obrazem života mladé Novákové. Tento obraz je podán živě, plasticky, neulpívá na sbírání podružných detailů, sleduje především ty okolnosti, které jsou pro spisovatelčinu osobu charakteristické a které nám — byť i leckde ještě dosti vzdáleně — potvrdí pohled na Novákovou let pozdějších. Autor ukazuje, jak její pozdější složitý vývoj, doprovázený nejednou na první pohled náhlými zvraty, v mnohém vyrůstá zcela organicky z impulsů těchto let.

Záslužná práce Nejedlého však zároveň vybízí k některým poznámkám kritickým. Už v úvodu nás autor seznamuje se svým přístupem k práci. Chce psát odlišně od způsobu běžného v literární historii, s „hřejícím teplem v srdci“, s porozuměním a láskou. Tento základní postup, spojený u Nejedlého většinou s esejistickým způsobem psaní, i když není v naší literární vědě nový (je ostatně dobře znám právě z prací Zd. Nejedlého), má nejen klad, zároveň však i některá úskalí. Vede totiž leckde k tomu, že některé okolnosti pro Novákovou příznivé jsou zdůrazněny, jiné naopak oslabeny. Tak na příklad před sňatkem navštívila Teréza se svým nastávajícím chotěm jeho rodiče; tehdy se v ní ještě plně projevila velkoměstská slečna, které bylo venkovské prostředí — i snoubencovi rodiče — zcela cizí; odrazilo se to načas nepříznivě i v jejím vztahu k Novákovi. Tento detail je vzhledem k dalšímu spisovatelčinu vývoji velmi charakteristický a mohl snad být výslovně uveden. Naopak obraz otce T. Novákové je zaostrěn spíš k stránkám negativním. I když to byl člověk neenergický, neprůbojný, který nedával z opatrnosti příliš hlasitě najevo ani své češtví, přece vrůstala Nováková do českého prostředí především jeho zásluhou. On ji začal už jako čtyřleté děvče učit česky, obstarával jí sám nebo prostřednictvím svých známých české knihy, seznamoval ji s historickými pamětihodnostmi Prahy atd. A to nebylo pro vývoj Novákové málo, už proto ne, že nic z toho jí nemohla poskytnout její matka.

Dílo Nejedlého vychází většinou z materiálu dosud porůznu rozptýleného. Autor čerpá především z vlastního životopisu T. Novákové, nejednou se opírá o poznatky uložené ve svých starších pracích, částečně též o studie spisovatelčina syna A. Nováka, především však vydatně využívá novelistické tvorby T. Novákové, laděné mnohdy autobiograficky. Jde zejména o tyto její práce: *Z jarních dob*, *Z jesli*, *Baronesa*, *Z mého rodného domu*, *Klepy z plesů*, *Sny a skutečnost*, *Čvero do dob*, *Z divčích škol*, *Orlando Ferro*, *Františka Svatava Amerlingová* aj. Četných autorčiných vzpomínkových prací upotřebil Nejedlý vhodně obzvláště k postizí spisovatelčina bohatého vnitřního života. Značná závislost na její memoárové tvorbě má však i stránky stinné, především v tom, že ji Nejedlý pojímá leckde jako zdroj věrohodných fakt, pro něž ovšem jinde nejsou doklady. Závislost na uměleckých pracích Novákové vede též k disproporcii, pokud se týče pozornosti k jednotlivým osobám, a místy ovlivňuje i jejich hodnocení. Tak ve třetí kapitole rozebírá Nejedlý obsáhle vliv učitele Hanuše Věnceslava Tůmy zejména proto, že mu autorka věnovala ve své novelistice dosti místa (*Z divčích škol*). Jiného učitele T. Novákové, V. Cardu, přechel však autor pouze jednou větou, ačkoli např. z vlastního spisovatelčina životopisu takový nepoměr v zásluhách o její výchovu nevyplyvá. Domnívám se proto, že by bylo třeba přistupovat k umělecké tvorbě T. Novákové jako prameni pro její biografii poněkud kritičtěji, už proto, že mnohá fakta vypsal spisovatelka po značném časovém odstupu a že tyto práce nesou na četných místech zřetelné stopy umělecké stylisace.

Rovněž v interpretaci faktů, která Nejedlý přejímá z jiných pramenů, objevují se některé nepřesnosti. Tak např. na str. 61 praví autor o „osudu prvních spisovatelčiných pokusů básnických, které zaslala Hálekovi do Květu, toto: „Hálek je sice neuvěřenil, ale povzbudil ji v listárně redakce k další práci, což šestnáctileté dívce zatím stačilo.“ Z vlast-

ního životopisu Novákové však vidíme, že autorka přijala jejich odmítnutí poněkud jinak. Říká o tom sama toto (cituji podle vydání A. Nováka v knize *O Teréze Novákové*, Česká Třebová 1930, str. 57 n.): „Roku 1868 a 1869 dala jsem se do toho vážně, jak jsem myslela, a také jako 16letá poslala redaktoru Květu Vítěz. Hálkovi sbírku svých hrozných veršů. Dostalo se mi v listárně odpovědi tak laskavé, že dnes nechápu, jak mohla platit oněm škytavkám; tenkrát ovšem účinkovala jako studená sprcha — myslila jsem si, že některá by mohla být otřesena.“ Z jiných drobných nedopatření překvapuje psaní dívčího jména Novákové „Lanhansová“, kdežto všechny dosavadní práce (včetně starších studií Nejedlého) uvádějí podobu „Lanhausová“.

Tyto výhrady však nikterak neoslabilují celkový přínos nové knihy *Zd. Nejedlého*. Jeho práce podává spolehlivý obraz mladé Novákové a představuje dobrý základ pro další, hlavní část monografie.
Karel Palas

M. J. Saltykov-Ščedrin, O literatuře. (Praha, Československý spisovatel 1957. Kritické knihovny sv. 21. Výbor z ruského originálu M. J. Ščedrina, *O littérature*, vydaného v Moskvě v nakladatelství GICHL r. 1952, uspořádala, přeložila, poznámkami a rejstříkem opatřila Darja Podlipská. Doslov napsal Julius Dolanský. Str. 396.)

Přehled dosavadních svazků Kritické knihovny, vydávané od r. 1949, svědčí o tom, že se podařilo vybudovat edici mnohostranně potřebnou a cennou. Zároveň se však objevují některé problémy, které nejsou zatím dořešeny a které nutí k zamyšlení.

Redakce volila až dosud především autory české, a to takové, kteří svými kritickými projevy utvářeli vývoj našeho literárního, uměleckého a tedy i společenského života. Přitom se neomezovala jenom na autory, u nichž kritická nebo literárně historická (popř. odborně estetická) činnost je těžiskem jejich významu (Dobrovský, Vlček, Nejedlý, Šalda, Hostinský), nýbrž hledala od počátku možnosti, jak osvětlit vývoj českého umění — především slovesného — prostřednictvím kritických projevů, dokládajících úsilí o vyřešení vlastní tvůrčí problematiky básnickov. Z toho důvodu byly zařazeny výběry z Nerudy, Tyla, Hála, nejnověji Olbrachta a Neumanna, přinášející — až na výbor z Nerudy — materiál většinou těžko dostupný a málo známý. A totéž platí o některých jiných svazcích, zejména o výboru Čestí radikální demokraté o literatuře, zčásti rovněž o výbořech ze Sabiny a Havlíčka.

Tim, že se redakce snaží pojmut o edice autory velmi odlišného kritického rozpětí a významu, dostává se nejednou do kolísí mezi povahou textů a rázem i možnostmi Kritické knihovny. Tyto kolise vyrovnává nejobtížněji v případech, kdy kritické dílo svým rozsahem i závažností daleko přesahuje nutně omezený rámec výběrové edice: to platí především o antologiích z Nerudy a Šaldy, podávajících — na rozdíl od více méně ucelených svazků ostatních — spíše torso, nežli výbor kritické tvorby těchto autorů. Kdežto tedy některé svazky (Dobrovský, Vlček, Čestí radikální demokraté, Tyl, Havlíček) vyhovují plně požadavkům vydání čtenářského, ba v některých případech poslouží také potřebě odborně, jiné stěží splňují poslání jen popularisační. Vyplývá z toho nutnost obezřelé volby autorů: ne každého lze vtěsnat do rozsahu jednosvazkového, byť i obsáhlého výboru; ba není to ani žádoucí, zejména je-li po ruce vyhovující, třeba starší vydání souborné. A naopak se zas nabízí možnost vřadit právě do této edice texty, které nemohou být prozatím pojímány do edic s většími náklady. Docela namátkou připomínáme kritické dílo V. Mrštíka, L. Čecha nebo H. G. Schauera, kterým by se napříště mělo v Kritické knihovně dostat místa; ze starších mělo by pak být pamatováno především na J. Jungmanna.

Poněkud odlišné problémy než v řadě výborů českých musí redakce řešit při výbořech z autorů cizích. Ti jsou zatím v Kritické knihovně v menšině. Kdežto v české řadě jde redakci zřejmě o to, aby edice podala více méně celistvý (třeba ne chronologický) přehled hlavní, vývojové linie české kritiky od počátku obrození až do současnosti, směřuje výběr textů z cizí kritické tvorby především k tomu, aby osvětlil čtenáři v hlavních bodech ty proudy evropského kritického myšlení, které zasáhly významným způsobem do vývoje naší literatury, ideově ji obohatily a přispěly k řešení otázek realistického umění u nás. Proto byly do edice až dosud pojaty cenné výběry z Marxe a Engelse, z Lessinga, z francouzských realistů 19. a 20. století, z Lafarguea; z ruské a sovětské kritiky prozatím výběry z Gogola, Černyševského, Gorkého a A. N. Tolstého. Mimořádný význam této kritiky pro naši literární minulost i přítomnost je tím ovšem posud jenom naznačen. Ale redakce je si ho nepochybně vědoma, a proto také právě v tomto směru svou edici obohacuje. Dokladem toho je 21. svazek Kritické knihovny, přinášející výbor z kritického díla *M. J. Saltykova-Ščedrina*.

Jako mistrného zobrazitele nevolnického Ruska první poloviny minulého věku není